

Milena Dragičević-Šešić
Fakultet dramskih umetnosti, Beograd
Sanjin Dragojević
Univerzitet u Zagrebu, Zagreb

STANJE I PERSPEKTIVE RAZVOJA KAPACITETA ZA INTERKULTURALNI DIJALOG U EVROPI (OKVIR ZA EVROPSKI PROGRAM INTERKULTURALNOG DIJALOGA)

Apstrakt

U skladu s glavnim ciljevima konvencije UNESCO-a za zaštitu i promociju raznolikosti kulturnog izražavanja, ova studija treba da pruži evropsku perspektivu o situaciji u domenu kulturne politike: teorije i prakse negovanja kulturne raznolikosti i interkulturalnog dijaloga. Interkulturalni dijalog smatra se danas društveno poželjnom praksom u Evropi koju promovišu i omogućavaju javne politike kroz različite kampanje i metode realizacije. Interkulturalni dijalog odvija se i u svakodnevnom životu pojedinaca kao spontana radnja (tokom posla, slobodnog vremena, u turizmu, itd.), ali se ovde usmeravamo na organizovane napore promovisanja relevantnih sposobnosti i veština za društvene grupe i pojedince koji svesno učestvuju u ovim procesima.

Ciljevi ovog istraživanja su: razmatranje stanja na polju interkulturalnog dijaloga u Evropi; definisanje koncepta, programa i metoda interkulturalne komunikacije i posredovanja koji omogućavaju efektivnije delovanje interkulturalnih susreta; da istraži do koje granice umetničke i kulturne prakse doprinose razvoju društvenih interkulturalnih sposobnosti; da istraži ulogu kulturnih organizacija i njihovih najboljih politika koje stimulišu razvoj interkulturalnih veština i sposobnosti populacije; da istraži i definiše različite nivoe javnih politika koje promovišu interkulturalnu komunikaciju i dijalog upoređivanjem nacionalnih kulturnih i obrazovnih politika; da utvrdi kakve obrazovne politike treba razvijati da bi se dovela u ravnotežu potreba za negovanjem raznovrsnosti (politika identiteta) i politika otvorenosti; definisanje oblika prenošenja znanja i treninga (u formalnim i neformalnim obrazovnim planovima).

Ovaj tekst želi da doprinese daljem kreiranju okvira javnih politika davanjem odgovarajućih preporuka za različite nivoe javnih politika, od internacionalnih organizacija (UNESKO ili Savet Evrope), preko nacionalnih i regionalnih vlada i lokalnih samouprava, do lokalnih/nacionalnih/internationalnih nevladinih organizacija i institucija, koje kroz svoje politike programiranja omogućavaju praksu interkulturalnog dijaloga.

Ključne reči:

interkulturalni dijalog, Evropa, kulturna raznolikost, kulturna politika

I Uvod

U skladu sa glavnim ciljevima konvencije UNESKO-a za zaštitu i promociju raznolikosti kulturnog izražavanja kao što su: „stvaranje uslova za napredak i slobodnu interakciju kultura na uzajamno koristan način; podsticanje dijaloga među kulturama radi obezbeđivanja intenzivnije i uravnoteženije kulturne razmene u svetu, utemeljene na međusobnom poštovanju; negujući interkulturalnost radi razvoja kulturne interakcije u duhu izgradnje mostova među narodima“, ova studija treba da pruži regionalnu (evropsku) perspektivu o stanju u umetnosti u domenu kulturne politike i praksi koje neguju kulturnu raznolikost i interkulturalni dijalog. Interkulturalni dijalog smatra se danas društveno poželjnom praksom u Evropi, odnosno – praksom koju promovišu i omogućavaju javne politike kroz različite kampanje i metode realizacije. Interkulturalni dijalog odvija se i u svakodnevnom životu pojedinaca kao spontana radnja (tokom posla, slobodnog vremena, u turizmu, itd.), ali smo u tekstu odlučili da se usmerimo na organizovane napore promovisanja sposobnosti i veština za društvo, društvene grupe i pojedince koji svesno učestvuju u ovim procesima.

Ciljevi ovog istraživanja su:

- Razmatranje stanja na polju interkulturalnog dijaloga u Evropi – da se pokaže do koje mere su evropska misao (pojmovni diskurs) i promišljanje praksi interkulturalnog dijaloga inspirisane vrednovanjem zaštite različitosti kulturnog izražavanja.
- Da se definišu glavne ideje, program i metode interkulturalne komunikacije i posredovanja koji omogućavaju efektivnije delovanje interkulturalnih susreta.

- Da se proceni vrednost istraživanja i pojmovnog doprinosa različitih naučnih pristupa (studije komunikacije, kulturna antropologija, sociologija kulture, političke nauke, menadžment...) – interdisciplinarnom korpusu znanja koji nudi osnovu za kulturnu politiku i praktičnu delatnost interkulturalne medijacije.
- Da istraži do koje granice umetničke i kulturne prakse predstavljaju izazov, a do koje mere prate teorijske koncepte i doprinose razvoju društvenih interkulturalnih sposobnosti.
- Da istraži ulogu kulturnih organizacija i njihovih najboljih politika koje stimulišu razvoj interkulturalnih veština i sposobnosti populacije.
- Da istraži i definiše različite nivoe javnih politika koje promovišu interkulturalnu komunikaciju i dijalog:
 - politike vladinih i internacionalnih organizacija koje su relevantne u Evropi;
 - uporedi nacionalne/regionalne kulturne i obrazovne politike u ovoj oblasti;
 - prepozna koje javne politike doprinose daljem razvijanju interkulturalne senzibilisanosti kod građana i porastu društvenih interkulturalnih sposobnosti;
 - utvrdi do koje mere se poštuju kulturna prava građana (kao pojedinaca i kao grupa) u okviru procesa interkulturalne komunikacije.
- Da istraži koje vrste obrazovnih politika treba razvijati da bi se dovela u ravnotežu potreba za negovanjem raznovrsnosti (politika identiteta), i politika otvorenosti prema „drugom“.
- Da definiše bolje forme obrazovanja i treninga za sticanje interkulturalne kompetentnosti.

Ovaj tekst želi da doprinese daljem kreiranju okvira javnih politika davanjem odgovarajućih preporuka za različite nivoe javnih politika, od internacionalnih organizacija (UNESKO ili Savet Evrope), preko nacionalnih i regionalnih vlada i lokalnih samouprava, do lokalnih/nacionalnih/internationalnih nevladinih organizacija i institucija, koje kroz svoje politike programiranja omogućavaju praksu interkulturalnog dijaloga.

II Od koncepta multikulturalizma do koncepta kulturne raznolikosti

Kulturna raznolikost je početna pretpostavka u savremenoj Evropi, koja bi mogla da vodi ka definisanju tri različite perspektive kulturne politike:

- Multikulturalizam,
- Interkulturalizam,
- Transkulturalizam.

Prvi pojam podrazumeva da svaki entitet ima pravo na individualni i nezavisni razvoj. Druga perspektiva zahteva aktivne javne politike koje regulišu dijalog među kulturama. Treća perspektiva smatra da će globalni kulturni tokovi omogućiti spontanu kulturnu komunikaciju preko nacionalnih i kulturnih granica.

U ovom trenutku, nacionalne (državne) kulturne politike grupisane su oko ove tri perspektive, dok internacionalne organizacije kao UNESKO, EU i Savet Evrope podržavaju ideju interkulturalizma. Pa ipak, dublje razumevanje prirode, forme i prepreka za interkulturalni dijalog mora dalje da se istražuje, s obzirom da se prepreke mogu javiti u okviru jedne jedine nacije odnosno etničke grupe (na primer kulturne razlike između gradske i seoske populacije, obrazovanih i neobrazovanih, marginalizovanih grupa kao što su osobe sa dodatnim potrebama itd.) U tom smislu, interkulturalizam se posmatra kao aktivna politika dijaloga i poboljšavanja uzajamnog razumevanja. Ova politika zahteva razvoj različitih metoda (medijacija, obrazovanje, animacija, razvoj zajednice itd.) koje pomažu podizanje nivoa interkulturalnih sposobnosti na svim nivoima (nacionalni, regionalni, gradski, opštinski i individualni). Kompetentni pojedinci, organizacije i grupe mogli bi da se upuste u dijalog, u okviru, kao i van nacionalnih granica, na otvoren i konstruktivan način.

UNESKO i Savet Evrope su doprineli raznim nivoima uticanja na kulturne politike u sledećim oblastima u Evropi:

- Političke debate i prakse (integrisanje interkulturalnog dijaloga u procese političkih promena, parlamentarne debate, legislativne procedure i ishode u pogledu kulture manjina, ljudskih prava itd.);¹
- Profesionalni razvoj poboljšavanjem obrazovanja i obuke, podržavanjem različitih projekata² (nastava stranih jezika,³ treninzi predavača,

1 Istraživački projekat (EU Framework V): Changing City Spaces. New Challenges to Cultural Policy in Europe, http://www.soton.ac.uk/ml/news/news_2003/city_spaces.html

2 Na primer: VANIA. Validation and Certification in the field of European Cultural Co-operation Project. Rukovodstvo je odgovorilo na neophodnost interkulturalnih kompetencija koje su stekli novi profesionalci u radu van granica (finansiran kroz program Evropske Komisije Leonardo da Vinci 2005–2007) <http://www.fondation-hicter.org/vania/english/english.html>
INTERACT, Grant Agreement: 2007-3470/001-001, www.interact-icc.com;

3 CoE se posebno angažuje oko razvijanja interkulturalnih sposobnosti učenjem stranih jezika.

medijska pismenost, edukacija o kulturnom menadžmentu, edukacija o preduzetništvu itd.);

- Svest javnosti – moral, promene vrednosti... uvođenje interkulturalnih problema u širu javnu sferu, u medijski diskurs i u obrazovne politike na svim nivoima (prihvatanje koncepta kulturne raznolikosti, prihvatanje razlika, podizanje nivoa interkulturalne senzitivnosti u okviru društva...). To bi učinilo interkulturalno učenje dostupnim svima u Evropi.

Koristićemo termin interkulturalne sposobnosti i veštine, kao i interkulturalni dijalog mnogo puta u ovom tekstu. Johan Galtung je za upotrebu reči mir govorio (Galtung, 1969):⁴ „mir služi kao sredstvo za postizanje umnog konsenzusa – teško je biti potpuno protiv 'mira'“. Čini se da se u Evropi danas, nasuprot Sjedinjenim Državama,⁵ interkulturalizam jednoglasno hvali iz istog razloga. Ipak, u nekim zemljama, multikulturalizam i globalizacija posmatraju se kao pretnja nacionalnom identitetu, kao što se tvrdi u nacionalnoj kulturnoj strategiji Latvije,⁶ no ove sporadične odbrambene strategije biće uzete u razmatranje dalje u tekstu.

U svakoj državi Evrope, smene vrednosti (socio-kulturni ciklusi) u umetnosti i kulturi mogu dosta da se razlikuju u pogledu nivoa otvorenosti ka interkulturalnoj komunikaciji i dijalogu, ali takođe i u pogledu tradicionalnih formi i metoda proizvodnje ili razumevanja. To je veoma vidljivo u savremenoj vizuelnoj umetnosti u procesima njene transkulturne proizvodnje, diskusije i reprezentacije (na primer, prva retrospektivna izložba Damjana Hirsta (Damian Hirst) održana je u Kijevu, a ne u Londonu, prva romska zajednička izložba ikada, održana u Veneciji, itd.) dok se neke druge umetničke forme, kao što je pozorište,⁷ ili književnost, uglavnom produciraju i promovišu na lokalnom (nacionalnom) nivou.

4 *Journal of Peace Research*, Vol. 6, No. 3, 167–191 (1969), DOI: 10.1177/002234336900600301

5 „Multikulturalizam je suštinski anti-evropska civilizacija, antizapadnjačka ideologija“ u: Samuel Huntington – *Ko smo mi? Izazovi američkom nacionalnom identitetu*, 2004.

6 Iako dokumenta javne politike uključuju principe interkulturalnog dijaloga i ističu potrebu za dijalogom, razumevanjem i različitošću (Kompendijum, poglavlje 4.2.1) na političkom nivou, glavni diskurs podržava „Nacionalnu državu“ i nacionalni kulturni identitet koji ugrožavaju multikulturalizam i globalna kultura. „Multikulturalizam kao ideologija mora se odvojiti od pojma nacionalne države.“ (Ministar kulture Helena Demakova u: *Latvijas Avīze* / 2008-02-26). Ovaj pristup promovirao se u: *State Cultural Policy Guidelines 2006–2015 i Social integration policy* (usvojen 2001).

7 Ipak, jedna struja savremene pozorišne produkcije, od Bruka, Barbe i Grotovskog, doprinela je razvoju interkulturalnog pozorišta (Patrice Pavis, *The Intercultural Performance Reader*, Routledge, 1996).

Interkulturalna komunikacija i dijalog odvijaju se u savremenom svetu na više nivoa – od nivoa produkcije, preko nivoa potrošnje i razmene, ali mi želimo da se usredsredimo na forme internacionalnih programa i aktivnosti koje sa namerom povezuju ljude i u kojima je komunikacija od suštinskog značaja, kao što su internacionalni sajmovi, sportski događaji, kulturni događaji, turizam...

No, interkulturalne sposobnosti i veštine neophodne su u komunikaciji pojedinaca koji često žive u istoj zgradi ili istoj ulici. Kako je u Evropi i svakodnevna šetnja ulicom u kojoj je neko rođen i živio celog života, usled brojnih migracija, sada platforma za interkulturalni dijalog i komunikaciju, neophodno je razvijati interkulturalnu senzitivnost običnih građana – stoga je važno kako i do koje mere obrazovne ustanove, a kasnije i javne institucije kulture i javni mediji, primenjuju politike očuvanja kulturnih različitosti i podsticanja interkulturalnog dijaloga.

U tom kontekstu, istraživačke i obrazovne institucije na svim nivoima imaju važnu ulogu u:

- definisanju interkulturalne teorije u okviru humanističkih disciplina i proizvodnji znanja relevantnih za interkulturalne politike i prakse,
- razvijanju nastavnih metoda (kao delu politike obrazovanja),
- razvijanju veština učenika i studenata (integrišući interkulturalni dijalog kao sistemski deo edukativnog procesa).

Različiti kulturni podsistemi usvajaju nove vrednosti, ideje i razvijaju neophodne veštine za razumevanje promena koje se odvijaju različitom brzinom – i to je dovelo do mnogih sukoba i kriza u savremenom društvu. Uprkos ogromnom društvenom i kulturnom razvoju u Evropi posle Drugog svetskog rata, došlo je do neravnoteže i kriznih momenata. Kulturne i političke elite kao i kosmopolitski gradovi razvijali su se mnogo brže, integrišući nove potrebe i razvijajući neophodne kapacitete, dok većina društva nije bila u stanju da prati taj razvoj, a strahovi od promena učvršćivali su brigu za očuvanje nacionalnog identiteta. (Porast desničarskih stranaka u Evropskoj uniji danas dokazuje nesposobnost razumevanja tuđih potreba, nedostatak senzibiliteta⁸ prema „novim“ društvenim grupama.)

8 Multilingvizam „prokleta napast“, <http://euobserver.com/879>

Evropska perspektiva

Pitanje povećanja interkulturalnih kapaciteta u Evropi je političko, društveno i kulturološko pitanje. Kao političko pitanje, ono treba da reši problem višestrukog identiteta i pripadanja – etničkoj grupi, naciji i Evropi u isto vreme. Kao društveno pitanje, treba da potisne osećaj odbačenosti i da poveže različite društvene grupe u okviru jednog društva, otvarajući prostore rada i zabave svima u jednakim uslovima. Kao kulturološko pitanje, mora da izmiri kulturno različite grupe na jednoj teritoriji, u sadašnjem trenutku i kroz istoriju (kroz aktivnu politiku sećanja – čuvajući i nasleđe „drugih“), uviđajući kapacitet za razvoj i obogaćivanje kulture u procesima akulturacije. Takođe, evropske kulture imaju u svom materijalnom i nematerijalnom nasleđu različite artefakte bitne za negovanje interkulturalnih sposobnosti, kao što su pozitivni narativi o drugima (Hawkesforth. C, 1994), pesme koje zajednica čuva u sećanju, zajedničke igre, običaji, itd. U tom smislu, narodna epska poezija ovih krajeva (*Hasanaginica*), kao i savremena literarna i filmska dela (*Koštana*, B. Stankovića; *Derviš i smrt*, M. Selimovića) imaju izuzetan potencijal za razvoj interkulturalne kompetentnosti društava na Balkanu.

Sva ova pitanja prepliću se sa zahtevima za novu raspodelu moći i obaveza u okviru EU i nacionalnih država, i sa procesima modernizacije koji moraju biti deo globalizacije kao i civilizirajućeg razvoja (Daković i Nikolić, 2009). U isto vreme, Evropa insistira na mestu individualnog – brinući se da grupne i individualne razlike mogu da se izraze i dalje razvijaju u razgovorima koji će obogatiti obe strane (*Management of cultural pluralism in Europe*, 1995)...

Interkulturalna komunikacija i dijalog

Važnost interkulturalnog dijaloga u svim sferama globalnog društva i u okviru malih zajednica svakim danom postaje sve veća, jer migracije (voljne i nevoljne), kao i komunikativne prakse (stare i nove) spajaju različite grupe ljudi s različitim vrednostima, verovanjima i ponašanjem. Interkulturalne veštine i sposobnosti postale su neophodan deo individualne i društvene *kulturne pismenosti* (u širem smislu no u delu E.D. Hirscha, 1987), što je izazvalo mnoge internacionalne organizacije i naučne ustanove da posvete znatan deo rada istraživanju ovih pitanja, voljni da nađu načine da predaju i iskažu važnost upoznavanja, razumevanja i poštovanja „drugog“ koji je postao „naš sugrađanin ili komšija“.

Procesi evropskih integracija stavili su na dnevni red interkulturalni dijalog – ne samo kao izazov međunarodnoj saradnji, već i kao odgovor na različite procese migracije koji su promenili evropski kulturni prostor, dovodeći pojedinačne imigrante (nomadizam umetnika, menadžera transnacionalnih korporacija), ali takođe i grupe radnika imigranata (gastarbajtera), azilantata i izbeglica iz različitih gradova i regiona Evrope. Mobilnost i dislokacija stanovništva može se posmatrati kao civilizacijska paradigma, koju zahtevaju, stimulišu ili iznuđuju različiti savremeni izazovi – od političkih i konfliktnih, preko ekonomskih i obrazovnih do ličnih/zabavnih (turističkih) razloga.

U isto vreme, globalizacija koju podstiču slobodna trgovina i novi mediji, donosi nove izazove očuvanju nacionalnih identiteta i kulturnih raznolikosti. „U sve globalizovanijem i međusobno povezanom svetu, u kome se susretanje kulturnih razlika teško može izbeći, sposobnost za upuštanje u tolerantni dijalog s poštovanjem neophodna je veština nacija, zajednica i pojedinaca“ (IAU, 2002). Različite organizacije pokušavaju da pronađu sopstveni odgovor na to, stvarajući platforme i programe koji omogućuju dijalog i postižu uzajamno obogaćivanje kroz različite oblike i metode interkulturalnog dijaloga.

„Interkulturalni dijalog je proces koji se sastoji iz otvorene i tolerantne razmene među pojedincima, grupama i organizacijama različitih kulturnih profila ili pogleda na svet. Među ciljevima interkulturalnog dijaloga nalaze se i: razvijanje dubljeg razumevanja različitih perspektiva i praksi; povećanje participacije (odnosno sloboda da se napravi izbor); osiguranje jednakosti; podsticanje kreativnih procesa.“⁹

Prema tome, brojni razlozi su izazvali interes Evrope za interkulturalnu komunikaciju, za razvoj edukativnih praksi obuke, kao i za uspostavljanja politika interkulturalnog dijaloga:

- Potreba da se izgrade novi evropski kulturni i politički identiteti (da se prevaziđe Evropa sačinjena od nacionalnih država) – doprinoseći novom državljanstvu... (interkulturalni dijalog – IKD kao politički projekat)
- Nove migracije izazvane ekonomskim ili političkim faktorima (ekonomski imigranti i azilanti) – pitanja socijalne integracije (IKD kao socijalni projekat);
- Rastući troškovi neintegriranja migranata i manjina (socijalna pomoć, troškovi osiguranja); shvatanje važnosti doprinosa imigranata

9 <http://www.culturalpolicies.net/web/intercultural-dialogue.php> (pristupljeno 10. juna 2009)

nacionalnim ekonomijama, ili značaja grupa imigranata kao posebnih tržišta, itd. (IKD kao ekonomski projekat);

- Revitalizacija kulturnih prava starih manjina u Evropi, koje su često marginalizovane prethodnim nacionalnim kulturnim politikama (IKD kao projekat razvoja ljudskih prava);
- Izazovi globalizacije koji stavljaju korporativno poslovanje u transkulturnu perspektivu (IKD u menadžerskoj perspektivi, podizanje nivoa efikasnosti korporacija);
- Izazovi koji su došli u Evropu sa integrisanjem kriznih oblasti u Savet Evrope (Balkan, Kavkaz...) – (funkcija IKD u rešavanju konflikata);
- Sve više obaveza Evropske unije van Evrope, kao pregovarača u kriznim (Izrael/Palestina) ili u ratom zahvaćenim područjima (Avganistan, Irak...) – globalni politički značaj – kulturna diplomatija;
- Rast unutarevropske mobilnosti kroz obrazovne programe: mobilnost studenata i profesora (IKD kao obrazovni projekat).

Sva ova pitanja razmotrena su u okviru različitih istraživanja i akademskih disciplina, kao i na praktičnim, profesionalnim poljima, a većina evropskih država, kao i Evropska unija u celini, razvili su javne politike u različitim oblastima s ciljem da doprinesu pozitivnim ili bar spreče negativne aspekte pomenutih fenomena.

Političke nauke, studije kulture kao i posebne discipline poput kulturne politike, bavile su se pitanjem interkulturalnosti iz njihovih perspektiva da bi predložili teorijsku osnovu i zakonska rešenja za razvoj novih evropskih javnih i kulturnih politika u odnosu na imigraciona i manjinska pitanja (Mercer 2002; Morley & Robins 1995; Meinhoff & Triandafyllidou 2005).

Doprinos obrazovnim naukama bio je mnogo određeniji, naročito u domenu učenja stranih jezika, što je Savet Evrope stalno podržavao da bi se razvio *Common European Framework*,¹⁰ i *European Language Portfolio*, koji prepoznaje sociokulturne kompetencije neophodne za svaki nivo obrazovanja, ali takođe pruža brojne tekstove debatujući pojmove (definicije), nudeći indikatore za evaluaciju i procenu stečenih kompetencija te uputstva za razvoj adekvatnih formi obuka i nastavnih metoda.

Demografija, ekonomija i sociologija, kao i socijalni rad, dotakli su pitanje interkulturalnosti da bi pomogli proces socijalne inkluzije, i nestajanja nejed-

10 CEF www.coe.int/T/DG4/Portfolio/?L=E&M=/main_pages/levels.html, pristupljeno 5. 3. 2009.

nakosti među „dobro plaćenom srednjom klasom“ i loše plaćenim radnicima u uslužnim delatnostima, naročito migrantima (*Management of cultural pluralism in Europe*, 1995: 255).

Pravo, kulturna politika i kulturni menadžment kao akademske discipline razvile su istraživanja u domenu razumevanja kulturnih raznolikosti i omogućavanja starim (i novim) manjinama da osiguraju kulturna prava razvijajući potrebne veštine promovisanja, medijacije, komunikacije razlika... Zbog kriznih područja, ove discipline su razvile i prakse interkulturalne medijacije, koje treba da povežu ne samo kulture u sukobu, već i kulture „podeljene“ u okviru jednog društva (kao na primer gradske/seoske kulture, potkulture, rodne razlike itd.).

Međukulturna psihologija i međukulturni poslovni menadžment pokušali su da razviju istraživanje i korpus znanja koji bi doprineli kulturnom i društvenom kapitalu, stavovima i veštinama koje su neophodne za upravljanje korporativnim delatnostima u globalizovanom svetu (razlozi i težnje mogu se prepoznati u naslovu jedne od knjiga objavljenih u ovoj oblasti: Kako stvoriti bogatstvo iz sukobljenih vrednosti!).

Studije komunikacije, sociologija kulture, teorija umetnosti, kulturna antropologija i druge humanističke discipline takođe su doprinele daljem razvoju korpusa znanja u ovoj oblasti, stvarajući brojne interdisciplinarne obrazovne programe¹¹ (vidi annex 1), istraživačke projekte¹² i konferencije, kao i ridere i brojne akademske knjige i instrumente za obuku.

Sve je to bilo integrisano u promišljanje o edukaciji i obučavanju novih „interkulturalno kompetentnih profesionalaca“, što je dovelo do mnogih istraživanja i praktičnih projekata u pogledu novih pristupa predavanju – uključujući interkulturalnu edukaciju u mnoge oblasti edukacije, kao što su strani jezici, istorija, menadžment, kulturni menadžment, mediji i novinarstvo, itd.

Ovo mnoštvo istraživanja i akademskih disciplina, koje u svoj okvir uključuju i interkulturalne kompetencije, zahteva preciznost našeg fokusa istraživanja.

11 To jest, u domenu kulturnih i edukativnih nauka, Univerzitet u Kremsu je uveo master program iz Interkulturalne kompetencije (<http://www.donau-uni.ac.at/en/studium/interkulturellekompetenzen/index.php>)

12 «Istraživanje i procenjivanje interkulturalne kompetencije», istraživački projekat (Velika Britanija, Švajcarska i Ekvador) – <http://www.sit.edu/graduate/7803.htm>. Procenjivanje interkulturalnih kompetencija, www.experiment.org/documents/AppendixG.pdf, Umetničke prakse u raznovrsnom društvu, <http://en.vti.be/booklet.tracks.pdf>

Radi jasnoće i koherentnosti sa ciljevima istraživanja u ovom tekstu nećemo se osvrtnati na:

- Važnost interkulturalne komunikacije za međunarodno poslovanje – međukulturni menadžment (koji proučava kako se ljudi iz različitih kultura, različitih verovanja i religija povezuju kroz rad i komuniciraju iz poslovnih potreba),¹³
- Važnost interkulturalne komunikacije za „merdzere i akvizicije“ – koji su razvili poseban metod nazvan: *Cultural Due Diligence*,¹⁴
- *Coaching across cultures* (transkulturalno mentorstvo), koje je razvilo filozofiju vrednovanja razlika: „pre nego da namećete vaša pravila, vrednosti i verovanja. To se ne odnosi samo na nacionalne kulture već i na sve oblike kulture: profesionalni, korporativni, socio-politički, itd.“ (Rossinsky, 2003: 4)
- Rodne razlike i prakse „dijaloga“ u pogledu programa emancipacije žena (ženski narativi i njihova važnost u interkulturalnom dijalogu),
- Dijalog sa marginalnim društvenim grupama, kao što su fizički ili mentalno hendikepirane osobe,
- Dijalog sa seksualnim manjinama,
- Dijalog *high-brow* i *low-brow* kultura u okviru iste nacionalne kulture (između različitih kulturnih modela).

Iako smo analizirali društveno relevantne kulturne razlike i potrebe različitih oblika medijacije koje treba da se koriste i postignu inkluzivnu kulturnu i socijalnu politiku u jednoj od naših knjiga (Dragičević-Šešić and Dragojević 2004), ovde ćemo se usmeriti na evropske politike i iskustva u javnoj sferi, koja su relevantna uglavnom za pitanja migracija i manjina – na politike integracija. U skladu s tim, ispitaćemo rezultate istraživanja i razmotriti složene oblike odnosa među nacionalnim državama i etničkim grupama u Evropskoj uniji i zemljama članicama Saveta Evrope, kao i tekstove koji se bave unutrašnjim (nacionalnim) javnim politikama i imaju za cilj da podignu neophodni

13 Na primer, indikator kulturne orijentacije, kao „alatka za samoprocenu postavljena na internetu za razvijanje kulturno osposobljenih menadžera i lidera“, iako korišćen u administraciji EU u Briselu za interkulturni kapacitet kao i u obuci profesora stranih jezika, neće biti predmet naše analize, jer je bio razvijen za globalne korporativne obuke u okviru međukulturnog menadžmenta u Sjedinjenim Državama. http://www.thunderbird.edu/executive_education/consulting_network/knowledge_center/thought_pieces/using_cultural_orientation.htm, pristupljeno 20. 4. 2009.

14 Due Diligence je sintagma korišćena da opiše analitičke aktivnosti koje se sprovode za vreme merdzera i sličnih poslovnih odluka, koje obuhvataju pravne i finansijske analize, kao i kompetencije organizacije u pogledu njenog dela na tržištu, tehnologije i poslovnih kapaciteta. Oskora, ovim pitanjima dodata je i kulturološka analiza – Cultural Due Diligence.

nivo interkulturalne kompetencije na lokalnom nivou, podstičući komunikaciju većinske populacije sa novim imigrantskim manjinama.

Neka pitanja identiteta u okviru debate o interkulturalnom dijalogu nose prevalu u Evropi: Kakva je priroda identiteta – koliko smo fleksibilni sa našim identitetima? Kakva je priroda saznanja – kako znamo šta smo ili ko smo? Kakva je priroda našeg susreta sa onim/om koji je drugačiji/a od nas (koji su naši stavovi i strategije kada smo suočeni sa bilo kojom razlikom koja nas uznemiruje, i šta su moguće posledice svega toga)?

Ipak, u ovom radu nećemo detaljnije proučavati ova pitanja, već ćemo uzeti koncept nacionalnog identiteta kako je definisan u okviru kulturne politike svake države koji pruža dovoljno fleksibilnosti za integrisanje zajedničkih evropskih vrednosti. U tom smislu, prihvaćemo više relacioni nego komparativni pristup, koji kulturu shvata kao interaktivni proces akulturacije i diferencijacije, u kome su procesi upoznavanja, razumevanja i interpretacije drugog važniji od sticanja saznanja o drugom.

III Javne politike u procesima medijacije kulturnih razlika i podržavanju interkulturalnog dijaloga

Javne politike (uglavnom kulturne politike) koje se bave promocijom kulturne raznolikosti i interkulturalnog dijaloga u Evropi sistematizovane su u *Kompendijumu kulturnih politika* Saveta Evrope i pokazuju raznolikost u gledištima, konceptima, strategijama i praksama.

Uradili smo komparativnu analizu programa (konceptata) kulturnih politika koji se odnose na IKD kao i mera kulturnih politika koje podstiču interkulturalni dijalog. Analiza je zasnovana na podacima i komentarima iz poglavlja 4.2.3 u *Kompendijumu* i na primerima ponuđenim u njegovoj *Bazi podataka: primeri dobre prakse u interkulturalnom dijalogu*.

Na osnovu analize došli smo do stava da se nacionalne javne politike u Evropi mogu klasifikovati prema stepenu razvijenosti politike interkulturalnog dijaloga u nekoliko kategorija.

Prva grupa predstavlja države¹⁵ koje vode imigracione politike – koje se mogu nazvati „politike o integraciji“ (Švedska) ili civilna integracija (Flamanska zajednica Belgije). Kao što se kaže u švedskom profilu: „Politika integracije sastoji se od pitanja vezanih za uvođenje imigranata u švedsko društvo, subvencija opštinama za prijem izbeglica, švedsko državljanstvo, i mere da se promovišu jednaka prava, obaveze i mogućnosti za sve, bez obzira na etničko poreklo. To uključuje i mere da se spreči i bori protiv etničke diskriminacije, ksenofobije i rasizma.“

U ovim državama, savetovalo se organizacijama kulture da integrišu perspektive o raznolikosti u njihove svakodnevne aktivnosti (od članova savetodavnih odbora¹⁶ do programiranja), a umetnička veća ili ministarstva nemaju unapred planirane stavke za finansiranje kulturne raznolikosti, ali raznolikost kao kriterijum postaje prioritet za finansiranje. U nekoliko država su prakse interkulturalnog dijaloga uglavnom razvijene na lokalnom nivou, kroz decentralizovane strukture (Danska, Ujedinjeno Kraljevstvo, Nemačka i Holandija). Važno je podvući da sve države u ovoj grupi imaju veliki broj novih imigranata i izbeglica.

Još jedan od glavnih pristupa tiče se država sa takozvanim starim manjinama, koje obično usvajaju programe „slavljenja kulturne različitosti“ ili „zaštite etničke raznolikosti i etničkih i kulturnih manjina“.¹⁷ U tom slučaju, kulturno nasleđe i kulturno izražavanje etničkih manjina finansira se iz posebnih fondova, a najznačajniji događaji su obično festivali kao: „Svi smo mi mala deca, Ukrajina“, ili tradicionalni festivali – „Azerbejdžan – moja domovina“, koji je organizovalo Ministarstvo kulture i turizma Azerbejdžana u novembru 2006. i oktobru 2008. godine. Oba festivala imaju za cilj da povežu sve manjine pod zajedničko okrilje, i da doprinesu politikama integracije tradicionalnih etničkih manjina.

Ipak, iako pripadaju ovoj grupi, prema analizi diskursa, usled specifičnih geopolitičkih okolnosti, politike integracije etničkih manjina teže se ostvaruju u baltičkim i balkanskim državama. „Trenutno ne postoji definicija „integracije“ koju dele Vlada, šira javnost i predstavnici manjinskih organizacija“ (Estonija). Čini se da se situacija menja pod uticajem internacionalnih organizacija,

15 Švedska, Norveška, Danska, Finska, Ujedinjeno Kraljevstvo, Flandrija/Belgija, Holandija, Nemačka, Austrija, Irska i Italija.

16 Promovisanje kulturne raznolikosti u menadžerskim strukturama i među osobljem (Belgija).

17 Jermenija, Azerbejdžan, Bugarska, Litvanija, Makedonija, Crna Gora, Rumunija, Srbija, Slovačka, Ukrajina – i delimično Finska (politike prema Fincima koji govore švedski i Sami narodu).

bar u nekoliko država iz ove grupe. U oktobru 2007. godine sastavljene su dve radne grupe u okviru Ministarstva Kulture Srbije: Komisija za interkulturalni dijalog i Komisija za kulturu sećanja.¹⁸

Treći tip javne politike za interkulturalni dijalog u Evropi predstavljaju „kulturne velesile“ koje još uvek nastoje da zadrže svoj uticaj u globalizovanom svetu. Francuska, Grčka i Španija žele da razviju politike interkulturalnog dijaloga kao dijaloga između civilizacija, stvarajući programe od opšteg interesa (Univerzalni forum kultura 2004. u Barseloni; „2008 Culturas“ internet projekat, kroz Državnu korporaciju za kulturne komemoracije, SECC), olakšavajući komunikaciju, razmenu iskustva i dijalog između različitih kultura ili stvarajući institucije od globalnog značaja (Muzej Kej Branli/ Quai Branly u Parizu, itd.). Grčka aktivno podržava međuverški dijalog, kao i evro-mediterranske procese interkulturalnih dijaloga (preko Helenskog kulturnog fonda), ali se interkulturalni dijalog vidi kao dijalog preko granica, te se ističe da se on razvija preko partnerskih oblika saradnje („pobratimstvo“ više od 400 grčkih i inostranih opština).

Ove politike takođe podržavaju i politike učenja „stranog“ jezika u okviru frankofonije i iberofonije¹⁹ što se proteže daleko izvan Evrope.²⁰

Samo je Švajcarska razvila strategiju interkulturalnog dijaloga da podstakne nacionalnu koheziju,²¹ „koegzistenciju i uzajamno razumevanje različitih kulturnih zajednica – i švajcarske i inostrane“. Ovo je pitanje trajnog kulturnog prioriteta jer se kulturni projekti koriste pri otvaranju dijaloga, kroz organizovanje produktivnih sastanaka i osnaživanje uzajamnog poštovanja. Shodno tome, „kultura služi za to da učvrsti nacionalnu koheziju – izraženu u formi dobro definisanih projekata razmene“. Ovo je četvrti model javnih

18 Prva je podržala deset projekata izabranih na osnovu javnog takmičenja koje je bilo razvijeno u ovom polju, dok je druga strategija razgovora o konfliktnim problemima iz prošlosti među različitim ideološki i etnički podeljenim društvenim grupama.

19 Važno je to što ove tri zemlje još uvek imaju različite interne probleme sa manjinama – koji su očigledno zanemareni u njihovim javnim politikama, pokušavajući da razviju koncept interkulturalnog dijaloga na globalnom nivou (priznavanje Konvencije o jezicima manjina u Francuskoj, priznavanje slovenskih i arumunskih manjina u Grčkoj i nedostatak interkulturalnog dijaloga između kastiljanske, galicijske, katalanske, baskijske, i drugih kultura u Španiji. Prema tome, korišćenje svetskog i evropskog prostora za interkulturalni dijalog zamenjuju razrađeni nacionalne strategije.

20 „M. Hamel je konačno predložio da se uspostave odnosi saradnje između institucija frankofonije i iberofonije«, www.senat.fr/presse/cp19981022.html, pristupljeno 29. 4. 2009.

21 Zanimljivo je da Belgija, s tri jezičke zajednice, nije uočila u tim programima priliku da razvija nacionalni identitet, Bosna i Hercegovina takođe nije koristila interkulturalni dijalog kao sredstvo državne kulturne politike ...

politika u ovoj oblasti, koji spaja i unutrašnje i spoljašnje politike interkulturalnog dijaloga.

Peta grupa zemalja sastoji se od onih koje nemaju eksplicitne politike u domenu interkulturalnog dijaloga.²² To ne znači da ne postoje legalni ili institucionalni okviri za razvoj interkulturalnog dijaloga. U mnogim od ovih zemalja, manjinske kulture su „nasledile“ svoje kulturne prostore i tradicionalne događaje, kao u Rusiji: „različitost se razume na prvom mestu kao etnicitet. Zbog toga su kulturna pitanja često smeštena u domen „etnografije“ i vezana za etničke i kulturne specifičnosti koje se prikazuju na narodnim festivalima, međuregionalnim razmenama, itd. Glavni politički dokument u ovoj oblasti je *Koncept državne nacionalne (etničke) politike* (1996), koji se trenutno menja na osnovu savremenih pojmova o etničkoj i kulturnoj raznolikosti, i ljudskim pravima pri čemu se postavljaju novi principi za upravljanje raznovrsnim društvom“.

Postoje brojne nevladine organizacije i inicijative u Hrvatskoj i Gruziji, obe na nacionalnim i regionalnim nivoima, usmerene na pitanja interkulturalnog dijaloga, kao što je BEJAHAD – jevrejska kulturna scena – projekat koji se odvija već devet godina u Hrvatskoj (jednonedeljne serije kulturnih programa, aktivnosti i debata u koje jevrejska zajednica poziva jednu od zajednica drugih manjina, svake godine) ili Javni pokret „Višenacionalna Gruzija“ i aktivnosti Centra za Kulturne odnose Gruzije – Kavkaska kuća. U ovim zemljama, civilni sektor je preuzeo odgovornost za razvoj interkulturalnog dijaloga u okviru zajednice kroz projekte koji se uglavnom realizuju međunarodnim donacijama.

Ovih pet modela politika otvaranja interkulturalnog dijaloga u Evropi, iako različiti, pokazuju međusobnu zavisnost, jer su, naročito u okviru zemalja EU, promene evidentne kroz zajedničke akcije, a naročito zbog *Godine interkulturalnog dijaloga*. S druge strane, zemlje kao što su Norveška ili Švedska nastupaju kao donatori u zemljama Istočne i jugoistočne Evrope, za projekte koji su imali ove „integrativne“ dimenzije, podstičući civilno društvo da preuzme odgovornost za dijalog sa izbeglicama, manjinama, kao i za kulturno nasleđe „drugih“ (ponekad „nestalih drugih“).

22 Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Gruzija, Rusija.

Politike i prakse interkulturalnog dijaloga u internacionalnim organizacijama (politike i programi UNESCO-a, EU, Saveta Evrope)

U mnogim evropskim državama, podsticaj za dalje razvijanje politike interkulturalnog dijaloga došao je sa procesom ratifikacije konvencije UNESCO-a o *Zaštiti i promovisanju različitosti kulturnog izražavanja*, ali i kroz doprinose za pripremu *Belog papira o interkulturalnom dijalogu* Saveta Evrope, ili *Godine interkulturalnog dijaloga Evropske unije* (2008). To je jasno izloženo u izveštaju slovenačkog kompendijuma: „Slovenija je usvojila posebnu politiku za ovo pitanje pod uticajem *Evropske godine interkulturalnog dijaloga*“.²³

Čitav proces započeo je kada je Francuska vlada usvojila politiku „kulturne izuzetnosti“, tokom pregovora GATT-a, 1993. godine. Ova borba za priznavanje nacionalnih kultura i važnost održavanja kulturne raznolikosti u svetu globalnih kreativnih industrija (razvijanih uglavnom na engleskom jeziku) dobila je podršku UNESCO-a u procesu sastavljanja Konvencije za zaštitu i promovisanje različitosti (usvojena 2005, na 33. Generalnoj konferenciji u Parizu). Konvencija je istakla kulturnu raznolikost kao najvažniju karakteristiku čovečanstva koja treba da se sačuva za dobrobit svih naroda, stvarajući bogat i raznolik svet, povećavajući raspon izbora i negujući ljudske kapacitete i vrednosti. Kao takva, uslov je održivog razvoja zajednica, naroda i nacija.

Konvencija pruža okvir za dalji razvoj pravnih normi i praktičnih politika u zemljama potpisnicama²⁴ za potpunu realizaciju ljudskih prava i osnovnih sloboda koje poštuju različitost i pluralitet identiteta i kulturnih izraza naroda i društava. To zahteva razvoj instrumenata i mera za zaštitu različitosti. U isto vreme, Konvencija je podvukla značaj kulture za socijalnu koheziju i integraciju, i neophodnost interkulturalnog dijaloga kroz neprekidne razmene i interakciju među kulturama, koje dopuštaju pojedincima i narodima da izraze i podele sa drugima njihove ideje i vrednosti... Bogatstvo sadržaja Konvencije pružilo je puno materijala za stvaranje različitih politika na polju kulture, obrazovanja, medija, manjinskih prava, održivog razvoja itd.

Savet Evrope pokušao je da formuliše celovitu dugoročnu politiku promovisanja interkulturalnog dijaloga u okviru Evrope i između Evrope i susednih država, kroz *Beli papir o interkulturalnom dijalogu*, upućenom donosiocima političkih odluka i kulturnim praktičarima. On pruža okvire i analitička i

23 <http://www.culturalpolicies.net/web/slovenia.php?aid=423>, pristupljeno 28. 4. 2009.

24 Samo dve države glasale su protiv Konvencije (Izrael i Sjedinjene Države).

metodska sredstva za promociju interkulturalnog dijaloga na svim nivoima (nacionalnom, regionalnom i lokalnom).

Proces je započeo evaluacijom rezultata prethodnih aktivnosti Saveta Evrope u ovoj oblasti, primera dobrih praksi predstavljenih u bazi podataka i skorijeg istraživanja i studija o interkulturalnom dijalogu. Savet Evrope je napravio upitnik 2005: Interkulturalni dijalog „Dobre prakse“. Deo se nalazi u bazi podataka *Kompendijuma*, gde je predstavljeno 58 studija slučaja najboljih praksi pregrupisanih u pet kategorija: interkulturalni dijalog (u okviru zemalja), interkulturalno obrazovanje, manjine i komunikacija, socijalna kohezija/integracija, i različitost kulturnog izraza. Da se primetiti da nisu sve države članice Saveta Evrope dale primere dobrih praksi – većina primera dolazi iz zemalja koje su razvile politike integracije migrantskih zajednica (prva grupa). U slučaju Velike Britanije gde je predstavljeno 15 primera, samo je jedan projekat relevantan za „stare“ manjine (koje govore gelskim jezikom), dok se 14 projekata odnosi na potrebe zajednice imigranata ili potrebu da se promene predrasude većinske populacije prema migrantima (na primer Mreža kulturne raznolikosti – mreža javnih i privatnih radio-televizijskih stanica: BBC, Skaj, Pet, Kanal 4, GMTV, Televizija SMG, ITN, ITV, Pakt; cilj je bio da se promeni lik televizije, uz osiguravanje pravedne zastupljenosti etničke populacije Britanije na ekranu i iza kamere).

Kao što je pokazala analiza najboljih praksi, uticaj Saveta Evrope i drugih evropskih aktera na razvijanje interkulturalnog dijaloga prilično je spor u novim demokratijama, koje još uvek razvijaju transparentnost i demokratsko donošenje kulturne politike, i još uvek se bore s problemima tranzicije. Značajno je primetiti da se ni jedan od programa i projekata ne osvrće na Dekadu inkluzije Roma 2005–2015,²⁵ što pokazuje nekonzistentnost različitih inicijativa pokretanih u Evropi o pitanju inkluzije i interkulturalnog dijaloga. Ipak, nevladine organizacije rukovode većinom projekata, dok javni sektor organizuje istraživanja i priprema strategije koje su uglavnom vezane za društvena pitanja (stanovanje, zaposlenje, zdravstvena zaštita itd.) a ne za interkulturalni dijalog.

Evropska komisija (Odeljenje za edukaciju i kulturu) izdala je dva priručnika, primera najboljih praksi u pripremanju Evropske godine interkulturalnog dijaloga. Tom prilikom, izabrano je osam tema: kultura i mediji, obrazovanje/nauka, migracije, manjine, višejezičnost, religija, radno mesto i omladi-

25 Dvanaest država trenutno učestvuje u Dekadi: Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Češka, Mađarska, Makedonija, Crna Gora, Rumunija, Srbija, Slovačka i Španija.

na. Praktični projekti, istraživanja, konferencije i knjige podržani su na tri nivoa: Evropska unija, nacionalne države, države trećeg sveta. Većina projekata izabrana je da podstakne važnost interkulturalnog dijaloga u umetnosti i kroz umetnost, i uticaj na medije za stvaranje vizija i horizonata građana... Evropska unija je organizovala 121 događaj, i uz to, svaka od 27 nacionalnih vlada imala je sopstvene aktivnosti posvećene godini interkulturalnog dijaloga koji je imao važan angažman u ovom domenu, kroz umetnost kao evropsku specifičnost, što bi podrazumevalo kasniju potrebu za razvojem specifičnih veština za interkulturalni dijalog (kao što je visok nivo simboličke komunikacije).

Mnoge nezavisne organizacije: fondacije, mreže, asocijacije, neprofitne privatne institucije itd, razvile su strategije, koalicije, programe i projekte, podržavajući ideju razvoja interkulturalnog dijaloga u okviru Evrope. Čini se da je to bilo najšire zastupljeno javno-privatno partnerstvo oko jednog koncepta, koncepta koji je takođe privukao institucije u javnom sektoru (muzeji, kulturni centri itd.) kao i univerzitete koji su prilagodili ili promenili svoj program (nastavu) i dali doprinos razvoju ove ideje.

Platforma za interkulturalnu Evropu je inicijativa civilnog društva, mreža koja povezuje rad nezavisnih umetničkih organizacija i kulturnih radnika, asocijacija, javnih tela i evropskih institucija, istraživanja, prakse debatovanja i politika predlaganja (uzajamno osnaživanje rada na polju interkulturalnog dijaloga). Razvijena kao odgovor na Evropsku godinu Interkulturalnog dijaloga 2008, i podržana od strane Evropske kulturne fondacije i Kulturne akcije Evrope (koju finansira Mreža evropskih fondacija i Evropska unija kroz Kulturni program EU), ova inicijativa je uspela da proširi polje debate i učesnika u Evropi koji su angažovani u ovoj oblasti, pružajući prostor za promišljanje i dijalog.

Rainbow paper (Duga) prvi je konkretni proizvod ove platforme koja izdvaja pet koraka kako da se interkulturalizam učini novom ljudskom normom i predlaže pet grupa predloga: obrazovanje, izgradnja kapaciteta organizacija, monitoring održivih politika, prekogranična mobilnost i stvaranje resursa za interkulturalni dijalog. Ove preporuke upućene su (koristeći autoritet Evropske unije) organizacijama civilnog društva i javnim vlastima na svim nivoima u Evropi.²⁶ *Dugu* su podržale 344 organizacije i 303 pojedinca pre 2009. godi-

26 Platforma *Duga* je priznati partner institucija Evropske unije (u procesu poznatom kao „Dijalog sa strukturom“).

ne.²⁷ „Duga“ sebe vidi kao poziv na društveno delovanje i promenu, podvlačeci tri principa interkulturalnog iskustva: dijalog, kompetencije i delanje.

Nakon što je *Duga* javno predstavljena i podržana, Platforma nastavlja rad fokusirajući se na jedno od poglavlja *Duge* svake godine (2009. o građenju kapaciteta za interkulturalni dijalog). *Duga* predstavlja napore da se identifikuju i ponude primenjivi doprinosi civilnog društva za razvoj politika i praksi interkulturalnog dijaloga, naročito u domenu obrazovanja, građanske participacije, društvene odgovornosti i dinamičnosti/angažovanja, dobre komunikacije i kreativnosti.

Ovaj i mnogi drugi programi Evropske kulturne fondacije (kao labforculture.org) i mrežni projekti, bave se pitanjima interkulturalnog dijaloga. ENCACATC,²⁸ IETM (Informal European Theater meeting), Evropska kulturna akcija (Culture Action Europe), Transevropske hale (TransEuropa Halles), Evropska predgrađa (Banlieues d'Europe) itd., sve ove mreže su posvetile vreme i energiju razvoju programa i projekata za interkulturalni dijalog.

Napori i javnih i civilnih aktera (privatni napori u pogledu razvoja veština interkulturalnog menadžmenta u okviru korporacija takođe su značajni za proizvodnju i raspodelu znanja) doprineli su kulturnoj i vrednosnoj promeni u Evropi koja se lako može videti u rezultatima istraživanja koje je sproveo Euro barometar u novembru 2007, pre nego što je implementacija *Godine interkulturalnog dijaloga* uopšte počela. Tri četvrtine evropskog stanovništva veruje da ljudi različitog porekla (etničkog, verskog...) bogate kulturni život zemlje. Iako je većina ispitanika dala različita značenja terminu „interkulturalni dijalog“, većina odgovora je bila blizu ključnog koncepta i pozitivna.²⁹ Ipak, bilo je dosta razlika u stavovima prema interkulturalnom dijalogu u okviru evropskog makroregiona. Stanovnici Danske najviše su se zalagali za raznovrsnost, ali su Švedska i Holandija, južne države i nove demokratije

27 <http://rainbowpaper.labforculture.org/signup/public/who>, pristupljeno 29. 8. 2009.

28 Godišnja konferencija ENCACATC (Mreže fakulteta koji školuju menadžere u kulturi), 2008, u Lionu, imala je temu: «Interkulturalni dijalog i projektni menadžment: Novi programi obuke u kontekstu velikih promena»; 20–22 novembar 2008, Marseille (Francuska): Banlieues d'Europe organizovali su nekoliko konferencija: «Interkulturalni dijalog u akcijama u evromediterranskom prostoru», u saradnji sa ADCEI (Asocijacija za evropski i internacionalni kulturni razvoj) i Posebno partnerstvo evropske godine kulturnog dijaloga, 14–15 jun, Brussels, itd. Mnogi od projekata interkulturalnog dijaloga različitih mreža bili su izabrani da budu predstavnici na zvaničnom veb sajtu *Godine*, kao što je projekat Voisins (<http://www.interculturaldialogue2008.eu/603.0.html>), koji uključuje dve mreže u budućoj distribuciji.

29 *Flash Eurobarometar 217*, Interkulturalni dijalog u Evropi, decembar 2007, str. 4.

imale najveći procenat onih koji nisu vrednovali raznolikost (Bugarska, Malta, Rumunija...).³⁰

Ovi rezultati nisu samo ukazali na razlike u vrednostima i stavovima među građanima evropskih zemalja, već i na uticaj javnih politika na javno mnjenje. Pošto su skandinavske države i mnoge države zapadne Evrope razvile centralizovane ili decentralizovane politike integracije u ovoj oblasti, svest građana i interkulturalna senzitivnost imali su šansu da se razviju, kao i interkulturalni kapacitet društva kao takvog.

Da bi se razumeo uticaj politika UNESCO-a, Evropske unije i Saveta Evrope u ovoj oblasti i domet promena u nacionalnim javnim politikama i praksama interkulturalnog dijaloga u Evropi, važno je napraviti analizu i poređenje kroz primere i nekoliko relevantnih studija slučaja.

Mnoge programe i projekte pokrenula je sama Evropska unija, kao npr. Godinu interkulturalnog dijaloga, ili Evropsku prestonicu kulture,³¹ ali je takođe, i u konkursnim programima podvučena komponenta interkulturalnog dijaloga, naročito u programu Kultura 2007–2012, koji od podnosioca zahteva partnerski rad sa kolegama iz mnogih zemalja Evropske unije i trećeg sveta. Dekada uključivanja Roma³² je inicijativa koja dolazi iz civilnog sektora, ali su je prihvatile i sada njome upravljaju vlade navedenih država, i iako se pitanje kulturnog dijaloga postavlja tek „kasnije“ u programu (nakon zaposlenja, stanovanja i javnog zdravlja), ceo smisao Dekade vodi ka politikama integracije, koje omogućuju da se glas Roma čuje u okvirima šire javnosti...

Nacionalne vlade (ali i druge relevantne politike) podstakle su različite odgovore institucija i organizacija kroz kulturne politike – zahtevajući odgovornost profesionalnog kulturnog sektora da otvori pitanja interkulturalnog dijaloga i da uspostavi adekvatan organizacijski razvoj i kulturu (reorganizacija ustanove, obrazovanje kadrova, ili obrazovanje novih sektora) i nove programske aktivnosti i rešenja koja uključuju manjine. Dobar primer je izložba

30 Op.cit. str. 9.

31 Evropski gradovi kulture kao pokušaj da se stvori platforma za evropski (a ponekad i šire) interkulturalni dijalog koji slavi „jedinstvo u raznovrsnosti“.

32 Dvanaest država trenutno učestvuje u Dekadi: Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Češka, Mađarska, Makedonija, Crna Gora, Rumunija, Srbija, Slovačka i Španija. U svim ovim državama živi veliki broj romske manjine, u vrlo nepovoljnim društvenim i ekonomskim uslovima. Svaka od ovih država razvila je nacionalni Dekadni plan akcije u kome se navode ciljevi i indikatori u prioritentnim područjima. Trinaesta država, Slovenija, ima status posmatrača.

Gastarbajteri u Beču (Meinhoff and Triandafyllidou 2006) ili brojni festivali svetske muzike i kultura sveta. Čak su otvoreni i novi tipovi institucija: Cité National de l'histoire de l'immigration, Pariz; The Museum of World Culture, Geteborg; The Caisa International Cultural Centre u Helsinkiju.

Da bi se ova strategija prihvatila i pomoglo osveščivanje društva, i Savet Evrope i nacionalne vlade organizovale su mnogo kampanja tipa: *Svi različiti svi jednaki...* ili široko rasprostranjenu kampanju protiv ksenofobije i rasizma, kampanje koje promovišu nove antidiskriminacione zakone u novim demokratijama itd.

No, u celoj Evropi, a posebno u istočnom i centralnom delu, uloga umetnosti i umetnika iz nezavisnih sektora i civilnog sektora u celini (od pokreta za građanska prava, do društveno angažovanih nevladinih organizacija) bila je vrlo produktivna i kreativna u osmišljavanju oblika aktivnog učestvovanja sa različitim zajednicama da se ostvare zajednički umetnički projekti ili da se doprinese iskustvima umrežavanja.

Među najboljim praksama interkulturalnog dijaloga, u bazi podataka koja se odnosi na civilni sektor, postoji asocijacija Kasandra³³ (Finska) s Umetničkim programom za umetnice imigrantskog porekla, ili Žene se povezuju na sceni, koju je realizovala Kulturna asocijacija Palo Q'Sea, Trama Luna Teatro, La Korbata, Asociación Delirio and Cuentos sin Frontera, Centro Cívico Can Felipa in Poblenu. Tragajući zajedno za alternativnim prostorima interkulturalnog dijaloga između imigrantskih zajednica i stanovnika Barse-lone, koristili su naročito izvođačke umetnosti grupa imigranata kao način da se izraze, osude situaciju društvenog isključivanja s kojim su suočeni u sadašnjem društvu i izraze svoju zabrinutost većinskim zajednicama u društvu. Interkulturalno pozorište je primer davanja platforme za javnu vidljivost novih identiteta u gradskom kontekstu, zasnovane na pluralizmu identiteta i poštovanju prema imigrantskim zajednicama.

Veliki broj projekata civilnog sektora ima prednosti ali i nedostatke u pogledu mogućeg dugoročnog uticaja. Zavisno od subvencija i para za projekte, mnoga udruženja nestaju i njihova znanja ili već stečene interkulturalne kompetencije su izgubljene, dok u javnim institucijama postoji makar teorijska

33 Ritva Siikala, jedna od vodećih ličnosti finskog eksperimentalnog pozorišta, istraživala je žensku „drugost“ povezanu sa „drugošću“ imigranata i etničkih manjina u svom projektu *Kasandra* iz 2000. Projekat je prerastao u Asocijaciju Kasandra, koja je kasnije nastavila da razvija ovaj projekat.

šansa da se – kroz „institucionalizovano pamćenje“, prenesu stečena znanja i stvore pravi institucionalni kapaciteti za interkulturalni rad.

Stepeni interkulturalne osetljivosti pojedinaca i grupa

Iako je teorija na kojoj se zasnivaju istraživanja u ovom domenu nastojala da identifikuje i interkulturalne kapacitete, ona je, pre svega, definisala veštine i stavove važne za stepen interkulturalne osetljivosti. Rezultat, koji je objavljen kao Projekat procene interkulturalne kompetencije, nudi sledeće karakteristike interkulturalne osetljivosti: Tolerantnost prema nejasnom, Fleksibilnost u ponašanju, Svest o komunikaciji, Otkrivanje znanja, Poštovanje drugosti i Empatija (Byram, Michael 2003).

Tolerantnost prema nejasnom podrazumeva da se osoba ne uzbuđuje kada joj je krajnji rezultat neke situacije nepoznat. To znači takođe i da je osoba spremna da prihvati nejasnoću i da pronade način da se nosi s tim na konstruktivan način. Takođe, podrazumeva da osoba ne treba da osuđuje situaciju koju ne razume.

Fleksibilnost u ponašanju znači da je osoba sposobna da prilagodi sopstveno ponašanje različitim zahtevima i situacijama, da prihvati tuđe norme, stavove prema vremenu ili mestu. Osoba prihvata da je moguće koristiti različite metode u postizanju istih ciljeva.

Svest o komunikaciji podrazumeva da poznaje sopstveni stil komunikacije i prihvata postojanje različitih načina komunikacije u različitim kulturama i da su očekivanja drugačija. To znači i da je osoba sposobna da uspostavi veze između jezičkih izraza i kulturnog konteksta.

Otkrivanje znanja uključuje sposobnost da prihvatimo nova znanja o sopstvenoj i o drugim kulturama i kulturnim praksama i sposobnost da koristimo to znanje u praksi. Takođe se podrazumeva sposobnost da razumemo vrednosti i norme obe kulture.

Poštovanje drugosti govori o prepoznavanju i vrednovanju raznovrnosti i sposobnosti da se ophodimo sa osećajnošću prema problemima koji proizilaze iz razlika u poreklu – radoznalost i otvorenost, spremnost da se potisne nepoverenje prema drugim kulturama i verovanja u sopstvenu.

Empatija uključuje sposobnost da zaista saslušamo drugog, da prepoznamo i vidimo stvari iz njihove perspektive, da intuitivno razumemo šta drugi misle i kako se osećaju u određenim situacijama.

Milton Benet je predložio shemu koja, iako napravljena da izmeri interkulturalnu osetljivost pojedinaca i grupa, predstavlja mogući analitički alat za dalju modifikaciju da bi se evaluirao nivo interkulturalne kompetencije, ne samo pojedinaca i grupa, nego i institucija i organizacija, i s posebnim modifikacijama, evropskih javnih politika i praksi i naročito kulturnih politika.

Društvena integracija

Interkulturalno ponašanje i stavovi omogućuju pojedincu da integriše razlike, zapamti različite referentne okvire, analizira i procenjuje situacije s različitih kulturoloških stanovišta.

Adaptacija

Omogućava saosećanje s pojedincima, članovima drugih etničkih grupa, mogućnost razumevanja perspektiva drugih, razumevanje tuđih vrednosti. Pomeriti se izvan sopstvene sigurne zone. Empatija.

Prihvatanje

Prihvatanje razlika u ponašanju i sticanje sposobnosti vrednovanja različitosti. Prihvatanje važnosti načina razmišljanja i pogleda na svet „drugih“.

Minimiziranje razlika

Zataškava i banalizuje kulturne razlike. Fokus na sličnostima između grupa.

Odbrambeni pristup

Koristi negativne stereotipe, pretpostavlja da je njihova kultura superiorna i vidi druge kao pretnju.

Odbacivanje

Posmatra kulturu drugog kao potpuno nevažnu, „neistoričnu“, necivilizovanu, itd. (Bennett, 1986: 179–196)

Da bi proverili korisnost ovog modela pri proceni interkulturalnog kapaciteta i senzitivnost kulturnih institucija i organizacija, analizirali smo politike muzeja u različitim delovima Evrope, identifikujući nivo interkulturalnih kompetencija u različitim muzejima.

Odbacivanje: većina gradskih muzeja u centralnoj Evropi ne integriše u svoje zbirke umetnička dela umetnika koji pripadaju nacionalnim manjinama, nazivajući ih „naivnim“ i prema tome treba da pripadaju nekim „drugim“ vrstama muzeja (etnografski, muzej narodne umetnosti itd.)

Odbrambeni pristup: retko se primeti – iako može da buja u vreme krize i sukoba. Predstavljanje drugog kroz negativne stereotipe izražene kroz umetnička dela, ili čak nestajanje čitavih kultura koje se vide kao pretnja „našoj“ naciji doprinelo je zapostavljanju ili čak poricanju arheoloških iskopina koje otkrivaju prisustvo „drugog“ na teritorijama koje su danas različito označene. (Prisustvo slovenskih naroda u Grčkoj, ili uzajamno isključivanje Srba i Albanaca, artefakti pronađeni na Kosovu...)

Minimiziranje razlika: Sve manjinske kulture dobijaju prostor prema istim kriterijumima reprezentacije, uglavnom kroz folklorne običaje i tradicionalna ponašanja u istim tipovima proslava (krštenje, venčanja, običaji sahranjivanja...).

Prihvatanje: Grupa švajcarskih nacionalnih muzeja koja se sastoji od mreže osam muzeja, smeštenih u različitim kantonima Švajcarske, osnovana je pre više od sto godina (kao Muzej zemalja Švajcarske u Cirihi). To je bio simbol nacionalnog predstavljanja koje poštuje različite kulture koje čine deo švajcarskog identiteta. Da bi sačuvalo ovo raznoliko kulturno nasleđe, muzej se suočava s novim izazovima u 21. veku, što se vidi u ciljevima interakcije i komunikacije s posetiocima i korisnicima koju ima VIRTUAL TRANSFER MUSEE SUISSE. To treba da bude strategija za direktnu komunikaciju na pet jezika (nemački, francuski, italijanski, romanš i engleski) i radi kao neka vrsta „online agencije“ za Grupu švajcarskih muzeja.

Adaptacija: Jevrejski muzej u Berlinu, muzej ogromnog simboličkog značaja, najbolji je predstavnik napora nemačkog društva da pokaže poštovanje i preuzme odgovornost za žrtve holokausta. Napravljen je u duhu razumevanja gledišta jevrejske zajednice i spremnosti da se private njene vrednosti, ali sa željom da se prošire ova gledišta ka savremenim pitanjima multikulturne Nemačke. (O tome se već raspravljalo na blogu: „Posetioce pitaju da li se slažu sa idejom da Turska uđe u Evropsku uniju ili da sva deca rođena u Nemačkoj automatski dobiju nemačko državljanstvo. Naravno, znam šta bi trebalo da budu politički korektni odgovori...“).³⁴

34 <http://jewish-heritage-travel.blogspot.com/2009/05/berlin-jewish-museum.html>, pristupljeno 10. 10. 2009.

Socijalna integracija

Skorašnji naponi londonskih muzeja i galerija: Hayward (od 1990), Tate modern, White Cube i drugih usmereni su ka integrisanju razlika u okviru britanske (i internacionalne) umetničke scene, otvarajući vrata umetnicima iz imigrantskih zajednica.

Veoma je važno razviti podobnije oblike procene nivoa interkulturene kompetencije za već senzibilisana društva i grupe, da se procene individualne³⁵ ili korporativne (organizacijske) kompetencije. Potrebni su složeniji parametri i indikatori za procenjivanje interkulturnih kapaciteta različitih nacija (društava, regiona, gradova), naročito zato što nacije i države imaju različite kulturne, društvene i vrednosne sisteme s različitim politikama u raznim domenima.

Možemo uočiti različite politike čak i u okviru iste države ili istog grada – politike uključivanja i politike isključivanja³⁶, u pogledu različitih manjina ili kultura susednih nacija.

Ipak, za procenu kulturnih politika u Evropi, formiran je određeni skup indikatora. Koristan način da se ocene politike interkulturnog dijaloga bila je analiza posebnih uspešnih interkulturnih projekata i programa (najbolje prakse). Time stvarna situacija, kapaciteti društva i interkulturalna kompetencija kulturnog sektora u celini, ostaje nepoznata i zapostavljena. Ipak, postoje određeni naponi u okviru evaluacije politika integracije (naročito u nordijskim državama) da se koriste indikatori koji su relevantni za doprinose politika interkulturnog dijaloga i inkluzivnih kulturnih politika. Na primer, mnogi programi u okviru kulturnih institucija koje su relevantne za multikulturene (imigrantske) zajednice; jedan procenat članova odbora dolazi iz manjinskih grupa, itd. Ipak, ovi pokazatelji su uglavnom kvantitativni i formalni, i ne pokazuju pravi nivo interkulturene kompetencije kulturne institucije ili društva.

Teškoće u proceni nivoa društvene interkulturene kompetencije vide se na sledećem primeru: Danska i Holandija razvile su projekte izgradnje „nacionalnih kanona“ uporedo s razvijanjem imigracionih politika – koje slave nacionalne posebnosti i razlike (autentičnost nacionalne kulture, razlike itd.). Oni

35 Što je važno za proces primanja osoblja u transnacionalnim korporacijama.

36 Na primer, slovenačka politika prema starim manjinama je uključujuća i podsticajna, dok je politika prema „novim“ manjinama i Romima uvek diskriminatorna ili ne postoji. U tom smislu, nivo interkulturene kompetencije slovenačke javne sfere nalazi se između odbrambenog pristupa i minimiziranja razlika.

koji se zalažu za ove ideje zauzimaju odbrambeni stav: „...cilj je da se napravi debata o ulozi naše kulture u procesima globalizacije“.³⁷

Danski kulturni kanon predstavljen je kao kolekcija najboljih, najvažnijih dela danskog kulturnog nasleđa, JEDNOSTAVAN UVOD U DANSKO KULTURNO NASLEĐE, nešto što bi trebalo da povрати homogeni identitet države, u kojoj je kulturno izjednačeno sa nacionalnim, u smislu etničkog. Razlozi za njeno stvaranje nabrojani su sledećim redosledom:³⁸

- „– da bude merilo za kvalitet koji će se stalno razmatrati i dovoditi u pitanje
- da na jednostavan način uvede građane u dansku umetnost i kulturu i možda čak da ih inspiriše da se sami dalje zainteresuju za pojedine umetničke forme
- da predstave kompetentne, kvalifikovane predloge elemenata danskog kulturnog nasleđa koji su vredni, kvalitetni i dostojni očuvanja za naše potomke
- da nas učini svesnijim sebe i pruži više informacija o kulturnoj istoriji koje smo deo
- da nam pruži referentne tačke i vest o tome šta je karakteristično za Dance i Dansku u svetu koji postaje sve više globalizovan
- da osnaži osećanje zajedništva ukazujući na ključne delove našeg zajedničkog istorijskog poseda.“

Ipak, insistiranje na Danskom kulturnom kanonu ne poništava u potpunosti druge javne politike kojima se omogućava poštovanje manjinskih kultura i integrisanje migranata u dansko društvo, no, time se šalju različite poruke javnih vlasti manjinskim grupama.

IV Zaključak

Interkulturalna kompetencija ima ključni značaj u savremenom svetu, a naročito u kulturnom sektoru u tri oblasti ili domena kulturnih praksi: uspostav-

37 Brian Mikkelsen, Minister for culture, DR Nyhederne, 24.01.06 (navedeno u: Osmundsen, T. 2006)

38 <http://www.kum.dk/sw37439.asp>, pristupljeno 10. maja 2009.

ljanje veza, učestvovanje u međunarodnim i drugim oblicima umetničke i kulturne komunikacije i upravljanje procesima saradnje (kolaborativni i participativni projekti). Suštinski razlog za istraživanje javnih kulturnih politika u Evropi u ovom domenu je želja da se doprinese razvoju različitih javnih politika (na svim nivoima), podizanju interkulturene senzitivnosti i interkulturenih kompetencija pojedinaca, grupa i društava, kroz uspostavljanje odgovornosti obrazovnog i kulturnog sektora u ovom domenu.

Ova analiza je pokazala, interpretacijom programa javnih politika i oblika praksi u domenu interkulturenog dijaloga i medijacije u Evropi, koliki je realni opseg učinka trenutnih politika u domenu interkulturenog dijaloga. Analizom primera *Najboljih praksi interkulturenog dijaloga*, bilo je očigledno da se uticaj nacionalnih javnih politika ostvaruje kroz različite pozive na konkurse za donacije ili tako što su internacionalne organizacije koje su bile organizatori konferencija ili donatori velikih programa i projekata, doprinele porastu nivoa interkulturene svesti i angažovanja svih slojeva društva. Ipak, postoje razlike na relaciji istok–zapad, sever–jug, pri čemu se ovi prvi više brinu za migracije i nove manjine (politike uključivanja), dok se istok više okreće ka starim manjinama i re(prezentaciji) kulturne raznolikosti.

Pošto smo pokazali da razvoj interkulturelnih kapaciteta zavisi od vrednosti i normi koje društvo promovise, od stavova i društvenog ponašanja koje prevladava u javnoj komunikaciji, očigledno je da su potrebni različiti tipovi obrazovanja (formalno i neformalno) koji bi koristili različite metode podizanja nivoa sposobnosti, stavova i kapaciteta (izbegavajući uobičajeno fokusiranje na sticanje znanja).³⁹ Da bi se to postiglo moraju se, pored klasičnog učenja prenošenjem znanja (predavanja, prezentacije studija slučaja, čitanja literature), uvesti i različite forme aktivnog, iskustvenog učenja (Kolb 1976): učenje kroz projektni rad (učenje kroz rad, učenje kroz stvaralaštvo...), problemsko učenje – kroz radionice, debate ili seminare; istraživačko učenje (teorijsko i terensko istraživanje, studijska putovanja ...); vršnjačko, kolegijalno učenje kroz „razmenu“, i situaciono učenje (umrežavanje, radionice, projekti...); učenje kroz rad u institucijama/organizacijama (stažiranje: naučiti kroz praktičan rad i učiti posmatranjem); učenje zasnovano na igri – igre simulacije itd. Ove različite metode učenja veoma su važne za menjanje moralnih vrednosti, stavova i ponašanja, tj. omogućavaju razvoj ličnosti i grupa tako

39 No, takođe su neophodne promene u pogledu saznanog sadržaja: bilo bi značajno preći s nacionalne na transnacionalnu paradigmu, izbegavajući u isto vreme evrocentrizam, što pokazuju institucije poput Muzeja svetske kulture u Geteborgu (otvoren 2004.) kao i Internacionalni kulturni centar Caisa u Helsinkiju.

što ih čine otvorenijim, fleksibilnijim i punim poštovanja za „drugost“, (jer u ovako kompleksnim obrazovnim procesima ne postoje privilegovani izvori učenja koji ističu vrednosti samo jednog modela, jednog sistema ili jednog metoda, itd.).

Obrazovanje treba da počne da pokreće pitanja života u globalnom ali raznolikom svetu, i da osnaži mlade saznanjima o interkulturalnosti, te kritičkim i analitičkim veštinama, razvijajući kritičko mišljenje i sposobnosti dobre komunikacije. Evropski sistem obrazovanja već je ušao u procese promena, kroz učenje stranih jezika koje je takođe postalo više „sociokulturno“, kontekstualizovano, posebno kroz različite oblike razmena učenika i studenata, studijske posete itd.

Dalje, razvoj interkulturalnih kapaciteta značajan je na planu permanentnog profesionalnog obrazovanja i razvoja – jer mnoga zanimanja danas deluju u internacionalnom kontekstu, ili su vezana za rad sa osobama iz različitih kultura (doktori, advokati, itd.) i tako svakodnevno ulaze u procese interkulturalne komunikacije. Mnoge „nove“ profesije praktično predstavljaju interkulturalnu medijaciju kao takvu (novinari, menadžeri u kulturi, stručnjaci za marketing itd.)...

Tela koja se bave stvaranjem javne politike (ministarstva kulture, regionalne i lokalne vlade, kulturne i obrazovne organizacije i ustanove, mediji, asocijacije, itd.) kao i internacionalne organizacije, morale su da nastave sa radom na razvijanju adekvatnih javnih politika⁴⁰ što bi doprinelo podizanju nivoa interkulturalnih kompetencija društva kao celine. Prihvatanje kulturne raznolikosti u svim njenim aspektima predstavlja uslov za razvijanje interkulturalnog dijaloga na svim nivoima, jer bi pomoglo brisanju stereotipa, ili predrasuda, ukorenjenih mišljenja o svakoj grupi, i time stvorilo uslove za ostvarivanje kulturnih prava. To je delimično deo bitke za priznanje ljudskih prava čiji je sastavni deo pravo na različitost. Shodno tome, Savet Evrope podržava međunarodnu kontrolu da bi se procenilo poštovanje ovih prava posebno kroz monitoring javnih politika, i njihovih instrumenata (legislative itd.), koje se odnose na položaj manjina, slobodu govora, medijski pluralitet itd.

Najvažniji rezultati savremenih kulturnih politika moraju se posmatrati ne samo u svojim prestižnim oblicima, kao što je Evropska prestonica kulture, već i kroz organizacijske promene koje se odvijaju u kulturnom sistemu, a

40 Politike zapošljavanja, imigracione politike, politike medija, obrazovne politike, kulturne politike, politike za mlade, politike za razvoj turizma, itd.

posebno u novim oblicima kulturnog programiranja, koje zahteva ne samo reprezentaciju drugosti, već i uključivanje drugosti (u participativnim umetničkim projektima, na primer). Očigledno je da je kulturna politika (zajedno s politikama usmerenim ka naučnom istraživanju i obrazovanju) doprinela podizanju interkulturalne svesti (organizacijom široko rasprostranjenih kampanja protiv ksenofobije i rasizma, na primer), i podržavanju razvoja umrežavanja kao glavne strategije delovanja u savremenoj kulturi (Dragičević-Šešić i Dragojević, 2005: 93), kao i iniciranju novih koncepata i ideja da se pokrene javna debata i kao posledica toga, podržavaju odgovarajuće programske linije (orijentacije) kulturnih institucija, itd.

Povremeno revidiranje i aktualizovanje javnih politika razvijanjem legislative i različitih kapaciteta za upravljanje raznolikošću deo su procesa izgradnje kompetencija koji doprinosi stvaranju interkulturalno kompetentnih evropskih društava. To su podsticali i još uvek podržavaju evropski procesi integracije, koji zahtevaju visok nivo interkulturalnih kompetencija od svojih država članica, ali takođe i od civilnog društva, građana kao pojedinaca i kao aktivista u svojoj lokalnoj zajednici, kao i privatnog sektora, koji danas deluje u globalnom, transkulturalnom okruženju.

Prevela sa engleskog *Milica Šešić*

Literatura

- Anheier, H. & I. Raj. Eds. 2007. *Conflicts and tensions. The Cultures and Globalization series* 1. London: Sage Publications.
- Appadurai, A. 1996. *Modernity At Large: Cultural Dimensions Of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bassnett, Susan. 2002. *Translation Studies*. London: Routledge.
- Bennett, J.M. & Bennett, M.J. 2004. „Developing intercultural sensitivity“, in: *Handbook of Intercultural Training*. Thousand Oaks CA: SAGE, pp. 147–165.
- Bennett, Tony ed. 2001. *Differing Diversities. Cultural Policy and Cultural Diversity*. Strasbourg: Council of Europe.
- Bharucha, Rustom. 2006. *Another Asia*. Oxford: Oxford University Press.
- Brigg, Morgan. 2003. Mediation, Power, and Cultural Difference. *Conflict Resolution Quarterly*. n. 3, 287–306.

- Brislin, R. Yoshida, T. 1994. *Intercultural communication training: an introduction*. London: Sage publications.
- Byram, M. 1997. *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Byram, M. and Zarate, G. 1997. „Definitions, objectives and assessment of sociocultural competence“. In: M. Byram, G. Zarate and G. Neuner. *Sociocultural Competence in Language Learning and Teaching*. Strasbourg: Council of Europe.
- Byram M, Nichols, A. & Stevens D. 2001. *Developing intercultural competence in practice*. NetLibrary, Inc.
- Byram, Michael (ed.). 2003. *Intercultural competence*. Strasbourg: Council of Europe.
- Byram, Michael. *Assesing Intercultural Competence in Language Teaching*, <http://inet.dpb.dpu.dk/infodok/sprogforum/Espr18/byram.html>, pristupljeno marta 2009.
- Carleton, Robert & Lineberry Claude. 2004. *Achieving Post-merger Success* (A Stakeholders guide to Cultural Due Diligence, assessment and integration). San Francisco: Pfeiffer.
- Castells, Manuel. 1996. *The Rise of Network Society*. Oxford UK: Blackwell.
- Clancy, P. 1994. *Managing the Cultural Sector. Essential Competencies for Managers in Arts*,
- *Culture and Heritage in Ireland*. Dublin: Oak Tree Press & University College.
- *Cultural Policies in Europe. A Comparative Approach*.1998. Strasbourg: Council of Europe.
- *Cultural Policies in Europe: A Compendium of Basic Facts and Trends*. 2008. Bonn: ERICarts, Artcult Mediam and Council of Europe.
- Caune, Jean. 1999. *Pour une ethique de la mediation (le sens des pratique culturelles)*. Grenoble: Pug.
- Dacyl, Janina W. ed. 1995. *Management of cultural pluralism in Europe*. Stockholm: Swedish National Commission for UNESCO.
- Daković, N. i Nikolić, M. 2009. *Umetnost, kultura i mediji u procesima evropskih integracija*, Zbornik. Beograd: Institut za pozorište, film, radio i televiziju Fakulteta dramskih umetnosti.
- Dallmayr, Fred. 1998. *Alternative Visions: Paths in the Global Village*. Lanham MD: Rowman & Littlefield.
- De Certeau Michel. 1974. *La Culture au pluriel*. Paris : Union Générale d' Editions.
- Deru Simic, Ljiljana. 2008. *Innovative Cultural Practices: Local Models of Participatory Art Projects*, The Fondazione Eni Enrico Mattei: SUSDIV

PAPER <http://www.feem.it/Feem/Pub/Publications/EURODIVPapers/default.htm>, pristupljeno 5. 4. 2009.

- Deru Simic, Ljiljana. *L'Art peut-il changer quelque chose ? Projets artistiques participatifs et capital culturel*, 2006, http://www.fondation-hicter.org/fr/publi/Anal_2006/anal_2006.html, pristupljeno 5. 4. 2009.
- Dragičević Šešić Milena i Sanjin Dragojević. 2004. *Intercultural mediation*. Sarajevo: OKO, UNESCO (in English and Bosnian).
- Dragičević Šešić, Milena i Sanjin Dragojević. 2005. *Menadžment umetnosti u turbulentnim okolnostima*. Beograd: CLIO.
- Dragičević Šešić, Milena i Sanjin Dragojević. 2003. „Organizacioni razvoj, podizanje kapaciteta i samoodrživost nevladinih organizacija u kulturi: primer programa KULTURA NOVA“. *Zbornik FDU*. br. 6–7.
- Dragojević, Sanjin. 1999. „Pluriculturalism, Multiculturalism, Intercultural, Transculturalism: Divergent or Complementary Concepts“ in *The Challenges of Pluriculturalism in Europe*. Baden-Baden: Center for European Integration Studies. Nomos Verlagsgesellschaft.
- European Commission. 2005. *Towards European Qualification framework for life-long learning*
- Feartherstone, K & Radaelli, C (eds.). 2003. *The politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press.
- Fischer, Rod and Effi Karpodini Dimitriadi, eds. 2007. *Training in transnational cultural cooperation projects*. Brussels: Fondation Marcel Hicter.
- Fowler, M., Mumford, G.M. 1995. *Intercultural source book: cross-cultural training methods*. USA: Intercultural Press.
- Goldberg, David Theo ed. 1994. *Multiculturalism: A Critical Reader*. Cambridge Massachusetts: Basil Blackwell Ltd.
- Harvey, David. 1996. *Justice, Nature, & the Geography of Difference*. Oxford: Blackwell.
- Hampden-Turner, C. & Trompenaars, F. 2000. *Building Cross-Cultural Competence*. Chichester: Wiley.
- Hawkesworth, Celia. 1994. SSEES occasional papers, 26. London: School of Slavonic and East European Studies, University of London.
- Hirsch, E.D. 1987. *Cultural literacy: What every American Needs to Know*. Houghton-Mifflin.
- Hofstede, G. 1994 *Cultures and Organizations-Software of the Mind*. London: Harper Collins Publishers.
- Jakšić, Božidar, ed. 1998. *Interculturalism versus racism and xenophobia*. Beograd: Forum for ethnic relations.
- Kišjuhas, Aleksej. 2009. „Nepoželjna kritika religije“. *Danas*. Beograd, 3 September 2009, str. 7.

- Kolb, David A. 1976. „Management and the learning process“. *California Management Review*. 18, n.3: 21–31.
- Matarasso, François; Landry, Charles. 1999. *Balancing Act: 21 Strategic Dilemmas in Cultural policy*. Strasbourg: Council of Europe.
- Martin, Mercedes & Billy, Vaughn. 2007. *Strategic Diversity & Inclusion Management magazine*, pp. 31–36. San Francisco, CA: DTUI Publications Division.
- Meinhof, Ulrike Hanna & Anna Triandafyllidou, eds. 2006. *Transcultural Europe (cultural policy in a changing Europe)*. London: Palgrave Macmillan.
- Mercer, Colin. 2002. *Towards Cultural Citizenship: Tools for Cultural Policy and Development*, Hedemora, Sweden: Bank of Sweden Tercentenary Foundation & Gidlung Forlag.
- Milardović, Anđelko & Aleksandar Vukić. ur. 1998. *Minorities in Europe: Documents*. Zagreb: Institute for migration and nationalities.
- Morley, David & Kevin Robins. 1995. *Spaces of identity: global media, electronic landscapes and cultural boundaries*. London: Routledge.
- Obuljen, Nina & Joost Smiers. 2006. *Managing Cultural Diversity*. Zagreb: Culturelink.
- Osmundsen, Thomas. 2006. *A National Project in a Globalised World. The Danish Cultural Canon – Revisited*, Copenhagen: ISC II, SPRING SEMESTER.
- The Parliamentary Group of the PSE European Parliament. 2001. *The Unity of Diversities. Cultural Co-operation in the European Union*. Florence: Angelo Pontecorboli Editore.
- Pavis, Patrice. 1996. *The Intercultural Performance Reader*. London: Routledge.
- Rossinsky, Philipp. Coaching across cultures, *International Journal of Coaching in Organizations*, 2003, 1(4), pp. 4–16. <http://ijco.info/pdfs/artcocul.pdf>
- Rosinski, Philippe. 2003. *Coaching Across Cultures*. London: Nicholas Brealey Publishing, www.CoachingAcrossCultures.com, pristupljeno 10. 9. 2009.
- Saez J.-P. 2000. 'From Cultural Pluralism to otherness' Observatoire Culture. <http://www.observatoire-culture.net/pdf/JPSDelphes2GB.pdf>
- *Sharing Diversity. National Approaches to Intercultural Dialogue in Europe*, 2008. Bon: EricaArts, http://www.interculturaldialogue.eu/web/files/14/en/Sharing_Diversity_Final_Report.pdf
- Smiers, Joost. 2003. *Arts under Pressure. Promoting Cultural Diversity in the Age of Globalization*, London: ZED books.

- Švob-Đokić, Nada, ed. 2001. *Redefining Cultural Identities. Multicultural Context of the Central European and Mediterranean Regions*. Zagreb: Culturelink, Institute for International Relations.
- *Understanding of Europe, Training in cultural awareness and Its Peoples and Cultures*. Europublic. Brussels. 1995.
- UNESCO 2005. *Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions*.
- *Arts Festival Declaration on Intercultural Dialogue*. 2008 <http://new.efaaef.eu/FestivalsDeclaration/signing-book.lasso>
- Conclusions and Recommendations of the Rabat Conference on Dialogue among Cultures and Civilizations. 2005. http://www.unaoc.org/repository/rabat_commitment.pdf
- The Decade of Roma Inclusion. www.romadecade.org/index.php?content=1, pristup. 6. 4. 2009.
- European Year of Intercultural dialogue, www.interculturaldialogue2008.eu
- *The Intercultural Competence Assessment (INCA)*, A 3 year Leonardo da Vinci Project www.incaproject.org/, pristupljeno 25. 4. 2009.
- Intercultural skills http://www.ecml.at/mtp2/publications/C4_report_ALC_E.pdf, pristupljeno 3. 4. 2009.
- *Rainbow paper*, 2008. Amsterdam: ECF. Pristupljeno 5. 2. 2009. <http://rainbowpaper.labforculture.org/signup/public/read>
- UN Dialogue among Civilizations, <http://www.un.org/Dialogue/>, pristupljeno 3. 3. 2009.
- *White paper In intercultural dialogue*, 2008. Strasbourg: CoE. <http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/>, pristupljeno 3. 3. 2009.

Milena Dragičević-Šešić
Faculty of Dramatic Arts, Belgrade
Sanjin Dragojević
University of Zagreb, Zagreb

STATE OF THE ARTS AND PERSPECTIVES ON INTERCULTURAL COMPETENCIES AND SKILLS (FRAMEWORK FOR INTERCULTURAL DIALOGUE PROGRAM)

Summary

In accordance with the main objectives of the UNESCO Convention on the protection and promotion of the diversity of cultural expressions, this study will give a European perspective on the state of the arts in the domain of cultural policies and practices which foster cultural diversity and intercultural dialogue. Intercultural dialogue is considered as a socially-desirable practice which is promoted and supported by public policies through different campaigns and methods of implementation. Although intercultural dialogue is happening in everyday life as a spontaneous practice (during work, leisure activities, tourism, etc.), we focus on organized efforts to promote competences and societal skills to consciously participate in those processes.

The aims of this research were as follows: to analyze the state of the arts in the field of intercultural dialogue in Europe; to define main concepts, tools and methods of intercultural communication and mediation; to explore to what extent art and cultural practices are challenging theoretical concepts and contributing to societal intercultural competencies.

At the same time we wanted to research different layers of public policies promoting intercultural communication and dialogue; to compare national cultural and educational policies, to identify the role of cultural organizations and their best practices and to classify and describe the skills and competencies necessary in the processes of intercultural dialogue and mediation, defining the possible training tools and formats which are suitable to enhance intercultural dialogue and communication.

This study was enacted utilizing the following methods: desk research on public policies in Europe regarding the promotion of cultural diversity and intercultural dialogue with the relevant case studies (best practices), using the Compendium web site (exploring public awareness and attitudes) as a primary resource; research on skills and competencies and training methods;

critical review of educational research and practices (compilation of previous research) and through relevant case studies.

Key words: *intercultural dialogue, Europe, cultural diversity, cultural policy*